

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking: Vooruitziende Bestuurswetenschap: Een futurologische verkenning

Clijssen, A.P.M.

Citation

Clijssen, A. P. M. (1971). Boekbespreking: Vooruitziende Bestuurswetenschap: Een futurologische verkenning. *Acta Politica*, 6: 1971(2), 229-232. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451363>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451363>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Charles E. Andrain, Political Life and Social Change, an Introduction to Political Science.

Belmon, California, (Wadsworth Publishing Company), 1970, 306 pp. (paperback)

Andrains boek is zeer breed van opzet en is bedoeld als inleidend handboek in de politicologie. Om de altijd weer moeilijke kennismaking met het vak enigszins te structureren neemt Andrain als uitgangspunt een aantal 'core problems', waarvoor elke samenleving een oplossing tracht te vinden, en vervolgens analyseert hij de rol van 'de politiek' bij het oplossen van deze problemen; 'de politiek' wordt door hem gedefinieerd als '... the process by which decisions are made and carried out for a society' (p. 17).

Hoewel Andrain geenszins als Parsoniaan bestempeld kan worden — hij wijst duidelijk op een aantal zwakheden van het structureel-functionalisme (zoals de impliciete overwaardering van sociale orde) en zeer grote waarde hecht aan sociale verandering, zoals al uit de titel van zijn boek blijkt, gaat hij in zijn omschrijving van de kernproblemen van de samenleving duidelijk terug op Parsons: het zijn 'the creation of a common political identity', 'the establishment of effective instruments of power', 'methodes to secure legitimate authority' en 'the production and distribution of goods and services'.

Sociologen zullen deze versie van de centrale problematiek van het menselijk samenleven ongetwijfeld hoogst verpolitiekt vinden, maar Andrain is dan ook op de eerste plaats politicoloog (hij doceert aan het San Diego State College) en — een meer substantief argument — zijn benadering heeft het belangrijke voordeel, dat de eerste- en tweedejaars politicoloog, voor wie het boek is bedoeld, onmiddellijk leert, dat het politieke gebeuren alleen begrepen kan worden in een ruimere sociale context. De politicologie heeft een onontkoombaar interdisciplinaire basis; haar basisproblemen zijn nauw verweven met de kernvragen van sociologie, anthropologie, economie, psychologie, geschiedenis en politieke filosofie.

Vervolgens gaat Andrain dieper in op de verschillende theorieën over politiek en identiteit (waarden, normen, ideologie, religie), macht en haar uitoefening (o.a. de controverse tussen elitisten en pluralisten), legitimiteit en tenslotte de relatie tussen politiek en economisch leven; hierbij maakt hij veelvuldig gebruik van vergelijkend illustratiemateriaal uit zowel de Derde Wereld als de Eerste en de Tweede. De analyse wordt afgerond met een behandeling van een aantal alternatieve kaders of modellen, waarin de politiek in een samenleving haar vorm kan vinden: democratie, totalitarisme, traditionele autocratie, 'new nations' politics' en het internationale politieke systeem.

'Political Life and Social Change' geeft in een kort bestek een voortreffelijke inleiding, zowel in de inhoudelijke problematiek van de politicologie alsook in de huidige stand van het vak. Andrains eigenlijke analyse wordt voorafgegaan door een discussie over de definitie van 'politiek' (Weber, Easton) en de verschillende benaderingen van de bestudering van politieke verschijnselen. Dit laatste krijgt de vorm van een helder overzicht van aanpak en wetenschapsopvatting van de klassieke filosofie, het structuralisme (onderverdeeld in institutionalisme en structureel-functionalisme) en het behaviorisme, plus de kritiek op elk van deze scholen. Het accent ligt op de 20e-eeuwse politicologie als wetenschap: politieke filosofie wordt niet als afzonderlijk onderwerp behandeld, en verwijzingen naar politieke denkers blijven beperkt tot een korte bespreking van Plato en Aristoteles als voorlopers

van de 19e- en 20e-eeuwse politicologie.

Alles overziende een uitstekend boek. De besprekingen zijn up to date, het gebruikte materiaal is breed en vergelijkend, en de opzet van het boek helder en systematisch. Niet ten onrechte noemt Bernard C. Hennessy het '... the breakthrough text for the introductory course in political science' en '... a new standard for all future texts...'

Ben J. S. Hoetjes

J. in 't Veld, Vooruitziende Bestuurswetenschap, een futurologische verkenning Serie bestuurlijke verkenningen, 's-Gravenhage, (Vuga-boekerij), 1970, 160 pagina's

Als vervolg op de in 1969 verschenen tweede druk van 'Inleiding tot de bestuurswetenschap'¹ is door prof. mr. J. in 't Veld een boek geschreven over wat men de 'toekomstdimensie' van het openbaar bestuur zou kunnen noemen. Het betreft hier een initiatief waar menigeen, na de uitdaging van de futurologie in het algemeen en het proefschrift van Van Duyn² hier te lande in het bijzonder op zal hebben zitten wachten. Er is in de praktijk van het overheidsbeleid en in de vakliteratuur een explosie zichtbaar van belangstelling voor dit soort onderwerpen. Vanwege de gevolgen die dit hier en daar al heeft, maar in de toekomst zeker zal gaan krijgen voor de organisatie en het functioneren van (onder meer) de overheid, in een kritische inventarisatie gewenst van wat er nu eigenlijk aan de hand is. Of het boek in dit opzicht geslaagd is, dient natuurlijk mede afhankelijk te worden gesteld van de pretenties van de auteur.

Deze plaatst zijn onderwerp uitdrukkelijk in het raam van een *inleiding* in de bestuurswetenschap. Wat diepgang en uitwerking betreft moet dus met deze beperking rekening worden gehouden. Wel is het legitiem eisen te stellen aan het 'probleemstellend' vermogen van het boek. Vanuit dat gezichtspunt kan men bij lezing van deze 'futurologische verkenning' de gedachte niet van zich afzetten, dat er wel wat kansen gemist zijn. Zo is m.i. te weinig aandacht besteed aan de plaats van het 'toekomstdenken' in de samenleving en aan de gevolgen die dit heeft of kan hebben voor de structuur van het politiek- bestuurlijke proces.

In feite krijgt men de indruk dat In 't Veld niet meer heeft willen geven dan een enigszins oppervlakkige beschrijving van het verschijnsel futurologie als zodanig en een aanduiding van de maatschappelijke en bestuurlijke problemen waarmee de overheid op kortere en langere termijn zal worden geconfronteerd. Zijn beschouwingen richten zich daarbij niet zozeer op het toekomstdenken zelf, maar op de *problemen*: hoe het bevolkingsvraagstuk op te vangen, hoe de inflatie aan te pakken. Dit laatste gebeurt dan soms op een wat irriterend patriarchale manier. Op dergelijke momenten lijkt de ex-bestuurder de wetenschapsman te hebben overschaduwd. 'Vooruitziende Bestuurswetenschap' is verdeeld in zes hoofdstukken die zich in hoofdzaak bezig houden met respectievelijk: de disharmonie tussen de maatschappelijke cultuur en de wetenschappelijke en technische ontwikkeling (hfdst. I); een inventarisatie van het futurologisch denken in Amerika en in verschillende Euro-

¹ Prof. Dr. H. A. Brasz, Prof. Mr. A. Kleijn, Prof. Mr. J. in 't Veld, D. A. P. W. van der Ende, Inleiding tot de bestuurswetenschap, Vuga Boekerij, nr. 1 serie bestuurlijke verkenningen, 's-Gravenhage, 1969.

² Duyn, D. van, Prospectief Bestuur, dissertatie, Leiden, 1964.

pese landen (hfdst. II); enkele belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen (hfdst. III); de consequenties van deze ontwikkelingen voor het overheidshandelen (hfdst. IV); de bijdrage van de bestuurswetenschappen in het in de vorige hoofdstukken omschreven spanningsveld (hfdst. V) en de consequenties van de voorgaande beschouwingen voor de methoden en organisatie van het bestuurlijke systeem (hfdst. VI).

De meer algemene beschouwingen over maatschappelijke verandering, toekomst en futurologie zijn hoofdzakelijk in de eerste twee hoofdstukken neergeschreven. Ik zal mij hierna tot deze onderdelen beperken.

Het belangrijkste punt van het eerste hoofdstuk ligt m.i. hierin, dat gewezen wordt op de altijd aanwezige spanningsverhouding tussen de bewegingen in de samenleving en de maatschappelijke cultuur. Verderop wordt duidelijk dat de futurologie een van de mechanismen is (en geenszins een nieuw) om deze spanning op te heffen. Minder gelukkig ben ik met de wijze waarop een en ander wordt uitgewerkt.

In 't Veld vertrekt vanuit de nogal discussiabele stelling dat de 'motorische kracht, die niet alleen de maatschappij in beweging houdt, maar ook het tempo van de ontwikkeling aanzienlijk versnelt, geleverd wordt door de natuurwetenschappen in combinatie met de wiskunde' (blz. 5). De verhouding tussen de cultuur en dit deel (aspect) van de maatschappelijke voortgang moet volgens hem begrepen worden in termen van Ogburn's begrip 'cultural lag' (blz. 5) i.c. een achterblijven van de waarden, normen en houdingen van grote delen van de samenleving bij de ontwikkelingen van de techniek en de natuurwetenschappen in het algemeen. Ik dacht dat deze probleemstelling, hoewel gedeeltelijk juist, een verenging van de werkelijke problematiek inhoudt, een verenging die verklarend kan werken voor de behandeling van bepaalde onderwerpen verderop in het boek.

Het verzet tegen de natuurwetenschappen kent verschillende nuances. Enerzijds kan het inderdaad aangeduid worden met de term 'traditionaliteit', zoals de door In 't Veld geciteerde schrijvers veelvuldig doen. Anderzijds heeft het verzet vaak juist min of meer 'revolutionaire' trekken, in zoverre het zich tegen (aspecten van) de door de natuurwetenschappen vertegenwoordigde, beschermde of bevorderde maatschappijmodellen afzet. Ook in het eerste geval dient men echter voorzichtig te zijn met de 'achterblijverstheorie'.

Cultuur is geen 'freischwebend' fenomeen, maar houdt rechtstreeks verband met het sociale systeem waarop zij geënt is. Traditionalisme ten aanzien van de producten der natuurwetenschappen staat niet los van de bedreigende werking die deze uitoefenen op de posities van de dragers van dit cultuurbeeld. In deze zin moet het 'traditionele', zowel als het 'revolutionaire' verzet tegen het natuurwetenschappelijk denken gezien worden als uitingsvorm van door beide groepen ervaren *sociale problemen*. De spanning tussen cultuur en wetenschappelijke ontwikkeling kan dan ook niet uitsluitend worden opgelost door aanpassing van de individuele geesten en de maatschappelijke instituties aan de natuurwetenschappelijke ontwikkeling. De aanpak van de in dit spanningsveld liggende sociale problemen zal evenzeer een centrale plaats moeten krijgen. Bovendien zal ernst moeten worden gemaakt met de discussie over de plaats en verantwoordelijkheid van de wetenschap in de samenleving. Misschien dat via die ingang aansluiting kan worden verkregen bij wat wel eens de 'kritische futurologie' wordt genoemd, een accent in de toekomstwetenschap dat de natuurwetenschappelijke ontwikkeling niet begrijpt als een autonome, nauwelijks beïnvloedbare factor in het maatschappelijke evolutieproces.

De verenging in de probleemstelling van in 't Veld waar zojuist over gesproken werd, zet zich voort in de opzet en behandeling van hoofdstuk II, 'Toekomstvisies; Futurologie' en wel in twee opzichten.

Op de eerste plaats besteedt de schrijver nauwelijks of geen aandacht aan de plaats van het toekomstdenken in de samenleving. Niettemin zijn de mogelijke gevolgen van dit denktipe voor de werking van o.m. het bestuurlijke en politieke systeem de moeite van het nader bekijken waard. Het verschijnsel toekomstdenken heeft niet alleen organisatorische consequenties voor het bestuursstelsel in enge zin (Hfdst. VI), maar kan een nieuwe dimensie betekenen in het totale politieke handelingsveld van de samenleving.

Toekomstdenken leidt tot uitgestelde behoeftenbevrediging. De integratie van dit doelkenmerk in het politieke handelen kan aanzet zijn tot essentiële veranderingen in de politieke structuur en in het politieke proces. (Politiek wordt hier globaal opgevat als het geheel van handelingen en instituties, die tot functie hebben samenlevingsdoeleinden zichtbaar te maken, te integreren en in het overheidsbesluitvormingsproces onder te brengen). Het vraagt van alle betrokkenen — w.o. de bevolking — een andere mentaliteit, andere inzichten, andere prioriteitschema's; het vraagt om andere mechanismen om de legitimiteit van politieke doelstellingen en keuzen te bevestigen; het kan leiden tot een andere verhouding tussen individuele (of groeps-) en algemene belangen en tot een gewijzigd actiepatroon van burgers en groepen van burgers; het leidt tot een andere fasering van het politieke besluitvormingsproces en als gevolg daarvan mogelijk tot een ander verwachtingspatroon ten aanzien van de effecten van politieke beslissingen; het kan zowel tot gevolg hebben een verheldering van het beslissingsproces en de doeleinden waarop dit gebaseerd is, als een vervaging, een technocratisering, een verenging van de werkelijke zeggenschapsverhoudingen. In een bestuurswetenschappelijk exposé dienen deze en soortgelijke vragen, zo niet te worden verwerkt, dan toch aan de orde te worden gesteld.

Een tweede punt van kritiek richt zich op In 't Veld's poging tot omgrenzing van de futurologie. De auteur besteedt enige aandacht aan het onderscheid tussen verschillende vormen van toekomstdenken, zoals het 'utopische denken', de 'science fiction' en wat hij noemt het 'wetenschappelijke toekomstdenken'. Hoewel dit laatste niet uitdrukkelijk wordt omschreven lijkt het gebaseerd te zijn op empirisch verifieerbare feiten uit heden en verleden, die een wetenschappelijke basis geven aan bepaalde verwachtingen aan de toekomst. In de utopie en de sciencefiction literatuur overheerst te zeer de fantasie, de verbeelding om haar tot wetenschap te kunnen verklaren. In het vervolg van zijn tekst zal In 't Veld zich dan ook beperken tot de behandeling van wetenschappelijk gefundeerde vormen van vooruitzien.

Hoewel men bepaalde onderdelen van zijn redenering kan onderschrijven, mist de schrijver naar mijn mening hier toch een punt. Zoals bekend ligt een van de belangrijkste problemen rond het denken over de toekomst hierin, dat de weg naar de toekomst blijkbaar niet lineair is, maar een element van dialectiek vertoont. De ontwikkeling van de samenleving en haar sociale en materiële voorzieningen wordt in sterke mate bepaald door de ontwikkeling in haar doeleindenstructuur en door de voortdurende spanningsverhouding tussen doeleinden en middelen. Beide elementen ondergaan een voortdurende herwaardering, die de techniek van de extrapolatie van empirische verifieerbare feiten (hoewel niet zinloos, dan toch) problematisch maakt. Ik zou dit vraagstuk toch wel uitdrukkelijk gesignaleerd hebben willen zien. In dit verband zou het trouwens interessant zijn, eens een grondige analyse te zien van factoren die van invloed zijn geweest op de betrouwbaarheid en geldigheid van de vele

prognoses waarvan de uitkomsten momenteel te overzien zijn. Tenslotte een opmerking van technische aard. In zijn voorwoord motiveert In 't Veld het ontbreken van een literatuuropgave door te wijzen op de omvang en het snel verouderde karakter van een dergelijke lijst. Ik meen dat deze argumentatie niet opweegt tegen het gemis van een systematisch, desnoodt beknopt, overzicht van de belangrijkste werken op dit terrein. Ondanks dit en andere tekorten mag men In 't Veld voor zijn introductie in dit boeiende onderwerp dankbaar zijn.

A. P. M. Clijsen

A. Barker & M. Rush, *The Member of Parliament and His Information*

London, 1970, 443 pag., f 39,15

Het boek is een verslag van een steekproefonderzoek onder 111 van in totaal 627 britse parlementsleden (per steekdatum 1-1-1967). De steekproef was gestructureerd volgens drie criteria: partijlidmaatschap, leeftijd en scholing. Het onderzoek had de vorm van een open interview, mondeling, en met een tijdsduur variërend van 15 minuten tot 6 volle uren. Aanvullend werden van sommige parlementsleden gedurende één maand de brievenbussen 'gelicht' en geanalyseerd. Tenslotte werden interviews gevoerd met niet-parlementsleden. Aan het onderzoek voorafgaande discussies met enkele parlementsleden, alsmede enkele proefinterviews, dienden als vooronderzoek. Het bleek dat parlementsleden in het algemeen nogal terughoudend zijn, tenzij het gaat om minder omstreden bronnen van informatie. Ook bleken zij meer gesteld op open vragen dan op geprecodeerde.

Het onderzoek beoogde geen toetsing van hypothesen, maar een descriptie van 'the sources of political information enjoyed by MPS, the use they make of this information and what they think of the way they are kept informed on the flow of the country's affairs'. (15).

Een parlement bestaat uit een zeer heterogene populatie, en een steekproef daaruit is dus een riskante zaak. De schrijvers erkennen dit en wijzen zelf op een in het onderzoek geslopen ondervertegenwoordiging van een bepaald type Labourleden en een oververtegenwoordiging van een ander type Labourleden. Desondanks wordt de steekproef representatief geacht voor de gehele populatie van parlementsleden (31).

Over de in het boek opgenomen vragenlijsten het volgende. De vragen zijn zeer ruim geformuleerd, hetgeen eigen is aan een open interview. Sommige vragen vindt men evenwel niet terug in de tekst (bijv. vraag IX, 1). Van sommige beweringen in de tekst vindt men anderzijds geen corresponderende vragen (bijv. pag. 18, 22). De postcodering is niet steeds een logisch sluitende (bijv. tabel 17 op pag. 406). Een bezwaar, tenslotte, dat aan veel opinievragen eigen is, is dat aggregatie van opinies methodologisch zwak is: terminologisch gelijke opinies kunnen een zeer verschillende inhoud hebben. Aan dit bezwaar komen de schrijvers terecht tegemoet door het in lijsten weergeven van individuele reacties op vragen.

Het boek is een onderzoeksverslag. Er wordt geen theoretisch raamwerk gepresenteerd. Wel stellen de schrijvers dat parlementsleden een belangrijke rol spelen in het politieke systeem; dat zij behoefte hebben aan informatie; dat informatie dus een kernprobleem is voor parlementsleden (20-21). Een theoretische verantwoording van deze beweringen ontbreekt. Er wordt ook ruim gebruik gemaakt van termen als informatie, bron, netwerk, stromen, e.d., maar zonder enige definiëring.

Een theorie behoeft uiteraard niet expliciet vermeld te worden, maar kan ook blij-

ken uit de structuur van het onderzoek. Misschien is dat het geval?

Vrijwel het gehele onderzoek heeft zich gericht op de vraag welke bronnen door de parlementsleden als informatief worden beschouwd. De volgende bronnen zijn door de onderzoekers onderscheiden: massamedia, brievenbus, pressiegroepen, 'clubs' (hfst 2); regering en parlement (hfst 3); kiesdistrict (hfst 4); politieke partij (hfst 5); en de informatie-diensten binnen het parlement (hfst 6).

In hoofdstuk 2 blijkt dat, met name gedurende het zittingsjaar, door parlementsleden weinig boeken gelezen worden en zelden naar TV gekeken wordt. Hoe het met de informatieve betekenis staat van kranten, knipseldiensten, en radio is niet onderzocht, evenmin als de betekenis van publieke-opinietingen. De brievenbus blijkt vooral kwantitatief van gewicht. Van verschillende pressiegroepen is de informatieve betekenis nader onderzocht (o.a. de Roads Lobby). De pressiegroepen zenden selectief gegevens uit en hechten daaraan meer waarde dan de parlementsleden aan het ontvangen ervan doen. De 'West End Clubs' blijken van betekenis voor de informele uitwisseling van gegevens. De relatieve betekenis van de genoemde bronnen is door de schrijvers niet onderzocht: alle bronnen schijnen gelijkwaardig.

Hoofdstuk 3 gaat de informatieve betekenis van regering en parlement na. Het verkrijgen van gegevens bij de regering blijkt een moeilijke zaak te zijn. Van de discussies binnen het parlement en de officiële verslagen ervan wordt weinig nota genomen; van de persverslagen echter zeer veel. De 'parlementaire vraag' blijkt een belangrijk middel om van de regering gegevens los te krijgen. Van de ondervraagden is 91 % van mening onvoldoende geïnformeerd te zijn over de activiteiten van de regering en ruim de helft meent dat ministers er op uit zijn parlementsleden onwetend te houden.

Hoofdstuk 4 beschouwt het kiesdistrict. De hoeveelheid gegevens uit deze bron blijkt groot te zijn en bereikt het parlementslicid vooral per post, telefoon, en in het spreekuur. Gemiddeld anderhalf uur per dag wordt aan de ontvangst en verwerking van deze gegevens besteed. Het parlementslicid blijkt aan de rol van 'welfare officer' voor zijn kiesdistrict hoge waarde te hechten. Met de plaatselijke partijafdelingen, de plaatselijke autoriteiten, en de plaatselijke pers wordt veel, en bij voorkeur informeel, contact onderhouden.

De eigen politieke partij blijkt in hoofdstuk 5 door 80 % van de Conservatieve en slechts 18 % van de Labourleden van informatieve betekenis geacht te worden. De Labourpartij biedt aan zijn parlementsleden 'een minimale informatie service'.

In hoofdstuk 6 blijkt dat de informatieve betekenis van de parlementaire informatie-diensten hoog aangeslagen wordt. Met name geldt dat voor de bibliotheek, leeszaal, en aanwezige staf. De schrijvers gaan tot slot de mogelijkheden na tot verbetering van de werking van deze informatie-diensten.

Concluderend kan gesteld worden dat de structuur van het onderzoek dermate los is dat geen onderliggende strakke theorie vermoed kan worden. Hoe los die structuur is, blijkt bij toetsing van het boek aan het doel van het onderzoek, zoals boven letterlijk weergegeven.

Het eerste deelobject betrof 'the sources of political information enjoyed by MPS'. Alle termen in deze formule zijn ongedefinieerd gebleven. De lijst van bronnen is onsystematisch en onvolledig: In de lijst van bronnen is geen reliëf aangebracht: alle bronnen schijnen gelijkwaardig. Dit probleem hadden de schrijvers kunnen vermijden door een case-study te maken van het informatieproces m.b.t. een specifieke issue.